

בֵּן אָדָם אֵלֹת אֲנַח בְּשִׁמְעֶךָ

ביום ראשון הקרוב יחול עשרה בטבת, היום בו הטיל נבוכדנאצר מלך בבל את המצור על ירושלים, שנמשך כשלוש שנים עד חורבן הבית, כמתואר בספר מלכים. כבר בספר זכריה, בימי שיבת ציון וראשית הבית השני, מוזכר יום זה כיום צום (העתיד להפוך ליום שמחה), וכן נוהגים עד היום לציינו בתענית ובאמירת סליחות. בעת החדשה הוכרז יום זה כיום הקדיש הכללי לזכר הנרצחים בשואה. בניגוד למנהגנו היום לומר סליחות אחר התפילה בימי התעניות, נהגו בני ארץ ישראל להתפלל את תפילת העמידה בנוסח אחר, שחובר במיוחד עבור התענית, תוך השארת חתימת הברכות המקוריות בלבד.

קְרוּבוֹת יח' הינן פיוטים שנתחברו על ידי פייטני ארץ ישראל הקדומים, סביב תפילת העמידה של ימי החול, עבור אירועים מיוחדים כמו חתונות וימי אבל, ועבור תאריכים מצוינים כמו ראש חודש, חול המועד, תעניות, וימי חנוכה ופורים. השבוע נעסוק בקוצר רוח בקרובה ליום עשרה בטבת, אשר לא יצאה עד היום במהדורה מדעית מועֶכָּת. הפיוט, ששם מחברו אינו ידוע, השתמר ב'מחזור בני רומא' של יהודי איטליה, אשר נהגו עד המאה התשע עשרה במנהג ארץ ישראל, וכללו את הקרובות בתפילות התעניות.

הפיוט מורכב משמונה עשרה מחרוזות (= בתים) כנגד ברכות התפילה, עם פסוק מסגרת מספר יחזקאל השוזר את המחרוזות. הפסוק: "בן אדם כתוב לך את שם היום את עצם היום הזה סמך מלך בבל אל ירושלים בעצם היום הזה" מתאר את יום בא השמועה על המצור בירושלים ליחזקאל הנביא בבבל. הפיוט מחורז, ובעל משקל בן שלוש-ארבע הטעמות לטור (= שורה). מבחינת התוכן, הפיוט מתחקה אחר השתלשלות האירועים, מהופעת האויב בשערי העיר ועד החורבן והגלות, וחותרם בתקווה לגאולה. לכל אחת ממחרוזות הפיוט, הבנויות בסדר אלפביתי, מבנה קבוע. שלושת הטורים הראשונים בכל מחרוזת מתארים שלב בתהליך החורבן, עם פתיחה קבועה לטור השלישי: 'בעצם היום הזה'. הטור הרביעי מכיל את התקווה לעתיד, ובטור החמישי משובץ פסוק המתאים לברכה החותמת את המחרוזת.

באתר המדור מופיעה הגרסה המלאה של הפיוט בשני נוסחים. אנו נתמקד במחרוזת הפותחת את הפיוט:

בֵּן אָדָם אֵלֹת אֲנַח בְּשִׁמְעֶךָ
אֹר מְנוֹרָתִי נִדְעֶךָ בְּשִׁקְעֶךָ
בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה אוֹתִי בָּלֵא אֹר בְּשִׁשְׁעֶךָ
אֵךְ אֲשַׁעֵן בְּשִׁגְבִי יִשְׁעֶךָ
"וַתִּתֵּן לִי מִגֵּן יִשְׁעֶךָ"
ברוך אתה ה' מגן אברהם

כמו אצל יחזקאל, קורא הפייטן (או הקב"ה) בשלושת הטורים הראשונים, לאנחת זעקה (אֵלֹת אֲנַח) נוכח כיבוי אור המנורה בעשרה בטבת. בשני הטורים שלאחר מכן נשען הפייטן, בחשכה, על הגנתו של ה'. מבקרת המדור, הגב' אורה אדלר, העלתה את האפשרות, שהפיוט רומז למסורת המובאת בסדר עולם רבה, על חושך של שלושה ימים שבא לעולם בעקבות תרגום התורה ליוונית בח' בטבת. לדעת, מְשִׁמֵר הפיוט מדרש על כיבוי אור המנורה ערב הטלת המצור, אשר בישר את החורבן בהמשך - נשמח לקבל תגובות בנידון. מבחינה לשונית, יש לתת את הדעת על הצורה הנדירה **אלות**. על פי דפוס שונצין של מחזור בני רומא (1486), מנוקדת המילה כ**אֵלֹת**, וכן הניקוד במאגרים של מפעל המילון ההיסטורי. על פי ניקוד זה, חידש הפייטן צורה חדשה לשם העצם אֵלָה (=זעקה) במשקל קטול (כמו פְּדוּת). במחרוזת מופיעים שמות עצם חריגים במשקל קטל, החביב על הפייטנים: **שִׁגְבִי יִשְׁעֶךָ** - **יִשְׁעֶךָ הַנְּשִׁגְבִי**, ו**אֲנַח** - **אֲנַחָה**. ניתן גם להציע ניקוד אחר: **אֵלֹת אֲנַח**. על פי ניקוד זה קורא הפייטן להיאנח [אֲנַח - ציווי בבניין קל] נוכח השמועה על בוא הקללות [אֵלֹת - צורת הרבים של אֵלָה (= קללה) המופיעה בפיוטים אחרים].